

Az indogermán és a finnugor nyelvek rokonságának kérdéséhez.

(Felelet WIKLUND K. B. hasonló című cikkére.)

A NyK. XXXVI. kötetében tekintettel a tárgy fontosságára bő kivonatban ismertettem és beható megbeszélés tárgyává tettem azt a cikket, a melyet WIKLUND «Finnisch-ugrisch und indo-germanisch» czímen a *Le Monde Oriental* I. kötetében közölt. Egészen objectiv ismertetésemben tőlem telhetőleg magam is igyekeztem a kérdést általános és idg. nyelvtudományi szempontból tisztázni, de a viszonyok minden oldalú mérlegelése után arra a szkeptikus nézetre kellett jutnom, hogy a problémát egyelőre még nem lehet megoldottnak nyilvánítani. WIKLUND ezzel az eredménnyel meg nem elégedve a Nyk. XXXVII. kötetében még egyszer hozzá szólt a dologhoz s ismertetésemre néhány polemikus észrevételt tett. Erre a cikkére akarok most reflektálni.

WIKLUND mindenek előtt négy elszigetelt apróságot tesz szóvá (1—3. l.) Észrevételeire a következő megjegyzéseim vannak.

1. Mordv. *mekš* stb. és ói. *makšas*. — Erről az összeállításról azt mondtam, hogy «az *š* eo ipso árja viszonyokra utal.» WIKLUND erre a következő érthetetlen megjegyzést teszi: e szavakból az olvasónak azt a benyomást kell nyernie, hogy ő nem volt kellő tekintettel a finnugor szónak árja fokot mutató *š* hangjára, holott ő «világosan» megmondta, hogy: «Das *š* stimmt zu dem arischen, der palatale vokal setzt vorarische verhältnisse voraus.» Igen ám, de már ez az állítás sem világos: ha már az *š* árja viszonyokra utal, mért utalna a palatális vokális *præ*-árja (vorarisch) viszonyokra, mikor a palatális

törvény tanúsága szerint ös-árja (urarisch) viszonyokkal sem áll ellentétben? Aztán éppoly világosan mondotta meg WIKLUND azt is, hogy: «eher könnte man an irgend einen uridg. dialekt denken» (MO. I. 56.) A ki igazán «kellő» tekintettel van az árja fokot mutató *š* hangra, azaz meggondolja, hogy ez a hang éppen olyan összeférhetetlen az ősidg. hangviszonyokkal, a mennyire összeférhető a palatális vokális az ősárja viszonyokkal — az egy pillanatig sem gondolhat valamely ősidg. dialektusra, hanem csak valamelyik árja nyelvre, legföllebb az ősárja alapnyelvre. WIKLUND megjegyzése — ismétlem — érthetetlen.

2. A dativus helyi alapjelentése. — WIKLUND azt mondja, hogy ő nem az idg., hanem a finnugor dativus helyi alapjelentése ellen harczolt. Ámde a finnugor dativus helyi alapjelentése ellen folytatott harcznak csak abban az esetben lehetett értelme, ha WIKLUND az idg. dativus elvont jelentését tartotta szem előtt. Ha tehát most azt állítja, hogy nem harczolt az idg. dat. alapjelentése ellen, akkor teljesen czéltalan és fölösleges volt a finnugor dativusról egy szót is szólni, mert hiszen akkor a finnugor és az idg. dativus között egyáltalán semmi összefüggés sincs.

3. A finnugor fokváltozás és a VERNER-féle váltakozás. Erre vonatkozólag ezt mondtam: «A germán mássalhangzó-váltakozás egyes-egyedül a főhangsúly helyétől függ, míg a finn-lapp váltakozásnál azon fordult meg a dolog, hogy nyílt volt-e az utolsó szótag vagy zárt, a mely esetben mellékhangsúlylyal lehetett ellátva.» WIKLUND erre két irrelevans és kicsinykedő észrevételt tesz. Az egyik az, hogy a finnugor mellékhangsúly zárt második szótagon volt és nemcsak lehetett. Ez a «lehetett» minden jelentőség és következmény nélkül való lapsus, a melylyel semmi czélom nem volt s nem lehetett, mert hiszen finnugor kérdések terén semmi autopsiám nincs. A másik észrevétel ez: ő maga is rámutatott arra, hogy a finnugor fokváltozást a mellékhangsúly szabályozza. Persze hogy rámutatott — honnan tudtam volna különben? — de éppen az a képtelenség, e rámutatás daczára a finnugor mellékhangsúlyt a germán főhangsúlylyal hozta összefüggésbe. Ezt most már WIKLUND maga is látja, a mennyiben

NIELSEN id. értekezése alapján azon sejtelmének ad kifejezést, hogy «talán finnugor területen is nagyobb biztonsággal kezdhetünk egy valamikor mozgó főhangsúlyról beszélni, a melynek helyétől függött a többeli mássalhangzónak erős vagy gyöngye foka.» Ha ez a sejtelen beválik, akkor majd lehet arról beszélni, hogy «a finnugor fokváltakozás és a VERNER-féle váltakozás lényegében azonosak.» De nem fojthatom el ezt a kérdést: mit is akarhat voltaképpen WIKLUND egy finnugor-germán párhuzammal?

4. Az ablaut. — Erről ezt mondtam: «Az idg. ablaut (legalább a quantitativ ablaut: abstufung) oka ismeretes: az expiratorikus hangsúly: ha a finnugor ablaut oka nem ez, illetőleg ismeretlen, a két ablaut aligha lesz «egészen hasonló.» A mely pillanatban az ablautok okáról kezdtem szólni, a vak is láthatta, hogy én az «egészen hasonló» jelzöt csak az olyan ablautoknak akarom megadni, a melyek nem csupán alakilag, hanem morpogenetikus szempontból is hasonlóak. Az az észrevétel tehát, a melyet WIKLUND tesz, hogy t. i. a «ganz ähnlich» szavak az ablautok alakjára, nem pedig okára vonatkoznak — teljesen fölösleges.

* * *

Cikkének következő elhatárolt részében WIKLUND a számnevek és a flexio kérdésével foglalkozik.

Számnevek. — WIKLUND polemikus állásfoglalása csupa félreértés és meg-nem-értés. Mindjárt legelőször szembe ötlök az az exorbitans állítás, hogy én a kérdés ezen negatív oldalának tárgyalásában «határozottan» szembe szállottam vele, a mennyiben azt tartom, hogy a számnevek különbözősége «elháríthatatlan akadály» az ősrökonság fölvétele tekintetében. Ellenkezőleg: határozottan utaltam egy magyarázati lehetőségre, a mely ellen WIKLUND alább állást is foglal. Azt igenis mondtam, hogy finnugor-idg. nyelvrokonság esetében a számnévi egyezések hiánya éppen oly «megdöbbentő,» mint az a magyarázat, hogy a finnugor nyelvekkel kétségtelenül rokon szamojéd nyelvekben is egészen mások a számnevek. Megdöbbentő a finnugor és idg. számnevek különbözősége azért, mert a számnevek különbözése az indogermánban a legeredetibb szókészlethez tartoznak; finnugor-

idg. nyelvrokonság esetében tehát joggal várhatnánk számnévi egyezéseket. Ha a finnugor és a szamojéd nyelvekben különböznek a számnevek, akkor «itt nyilván tény áll szemben az elmélettel» és ez a tény mint analogon — ki tagadná? — találó is, de ennek daczára ez a tény is «megdőbentő» és az is marad, míg az nincs megmagyarázva, hogy mi az oka annak, hogy rokon nyelvek vagy nyelvcsoporthok a számnevek tekintetében eltérhetnek. Ezen eltérés okát részemről a hullámelméletre alapított ősrökonsági viszonyokban kerestem, bár WIKLUND persze azt mondja, hogy bővebb magyarázat nélkül nem tudja megérteni, hogyan segíthetne itt rajtunk a hullámelmélet. Nincs egyszerűbb dolog a világon. Egy és ugyanazon nyelvi kategória kialakulása különböző pontokon veheti kezdetét, tehát egyidejűleg több pontból indulhatnak ki hullámok; e különböző hullámok különböző hosszúságúak lehetnek, s az a határ, a meddig az egyik hullám elhatol, nem esik össze szükségképpen egy másiknak elterjedése határával: némelyek az egész összefüggő nyelvterületet eláraszthatják, mások csak egy bizonyos pontig nyomulnak előre (amazok az «alapnyelvi» vagy «általános,» ezek a «partialis» egyezések). Ily módon lehetséges, hogy a finnugor és a szamojéd nyelvek a számnevek tekintetében rokonságuk daczára eltérnek. Ha mármint a finnugor és idg. nyelvek rokonok, ez a magyarázat «az idg. és finnugor számnevekre is alkalmazható lesz» — a hogyan WIKLUND mondja, noha csak az imént vonta kétségbe e magyarázat lehetőségét. Mivel egyébként a szóban forgó nyelvrokonsági kritérium tisztán negatív, egyelőre még nagyon megszívlelendő az az eshetőség, hogy a finnugor és idg. számnevek azért különböznek, mert a finnugor és idg. nyelvek nem rokonok. — Kiegészítésül megjegyzem még, hogy számneveket is vesznek át, nem csak tizeseket, hanem egyeseket is: így a cigányok egyes újgörög számneveket (ἑπτά, ὀκτώ, ἑνέα) Európa minden részébe magukkal hurczoltak (POTT, Die Zigeuner in Europa und Asien. I, 214—215).

Flexio. — A problémának ezt a sarkpontját részletesen és behatóan tárgyaltam. De WIKLUND minden részletezéstől tartózkodva s ez úttal mindössze két (kettő!) casussuffixumra hivatkozva ezt az apodiktikus kijelentést teszi: «Pusztá véletlenről itt nem lehet szó, épp oly kevésé átvételről.» Hogy lehet ilyet

mondani?! Flexivikus suffixumok «átvétele» tény: oly formák mint lat. *venerus, nominus* valószínűleg a görög genitivus hatása alatt fordulnak elő leggyakrabban déli Italiában (SOMMER Hb. 407); perzsa főnevek arabs pluralisokat képezhetnek, a melyekhez olykor még perzsa végzetek járulnak (HORN, Neup. 106.); a spanyol gitanók nyelvében a conjugatio teljesen a spanyol conjugatióhoz igazodik (POTT, id. m. I. 79—80, 327.) stb. Éppígy tény a véletlen játéka: a pron. pers. obl. casusaiban jelentkező *-rā* a modern indo-árja nyelvekben (pl. hindi *mērā, tērā*) és az újperzsában (*marā, turā*) egészen heterogén: amott < prákrit *kērā, karā* (BEAMES, Comp. gr. of the modern aryan languages of India. II. 312), emitt < óp. *rādiy* (HORN, id. m. 44); a WIKLUND idézte *m*-acc. és dentalíssal karakterizált abl. mindenféle exotikus nyelvben előfordul (TROMBETTI, L'unità 128, 133) stb.

* * *

Czikkének harmadik és utolsó részében WIKLUND a tőképző suffixumok, névmások és lexikális egyezések kérdését intézi el és rekapitulál.

Suffixumok. — WIKLUND itt is általánosságokban mozog, nem részletez, nem czáfol, nem bizonyít. Így hát én is feloldva érzem magamat a további részletezés kötelessége alól s csak ismétlem, hogy tőképző suffixumok vándorlása egyáltalában nem «kérdéses», hanem pozitív tény (vö. még POTT, id. m. I. 96. STREITBERG, Urgerm. 196. BRUGMANN, Grr. II. 1². 502. KLEINPAUL, Fremdwort 31, 67. stb.); a véletlen összeesés meg éppen közönséges valami: a ki nagyon ráér, akár azték és fidszi egyezéseket is gyűjthet. Hogy a suffixalis egyezések száma «nagy» volna, az egyszerű túlzás, s hogy ezt a számot én magam is gyarapítom, az jámbor csalódás.

Névmások. — Annál részletesebb WIKLUND a névmások tárgyalásánál; itt valamivel szakszerűbb és szerencsésebb is, de a dolog egyáltalában nem oly egyszerű, mint ő gondolja, s győzelmi riadója indokolatlan és korai. Mindenekelőtt általában a névmások átvételének lehetősége ellen polemizál: szerinte a névmások már az átvételi határon túl vannak. De egyidejűleg maga hozza fel példának az albán nyelvet, a melyben idegen névmási elemek vannak. Felhozhatta volna még a szintén idg.

eredetű cigány nyelvet is, a mely egyes névmásokat mindenféle nyelvekből böngészett össze; vö. pl. *junö, on'*: orosz *онъ*; *sí*: spanyol *sí*; *le, les, las, ó lo, al Eraño*: spanyol *el, la, lo*; *du*: német *du*; *coín «who»* [vö. hindustani *kaun*]: spanyol *quién* (POTT, id. m. I, 231, 242, 245, 253.) stb. Sőt a f. *sama «idem»* is germán kölcsönvétel: gót *sama*, óizl. *same*, ófn. *samo* (STREITBERG, Ugerm. 45). WIKLUND persze azt mondja, hogy az albán «különnemű elemektől össze-visszatarkázott nyelv», míg a finnugor nyelvek nem lehetnek «olyan, szinte osztályozhatatlan keveréknyelvek». Ez *petitio principii* a legközönségesebb fajtából. Ha *ma* nem olyanok — a mit nem tudok ellenőrizni — kérdés, nem voltak-e valaha olyanok. A finnugor nyelvek kialakult stádiumaikban mindig nagy mértékben voltak fogékonyak az átvétel iránt, nem lehettek-e fogékonyak a legősibb időkben is? Az ethnikai viszonyok is kedveznek e föltevésnek: a finnugor népek ethnologiai tekintetben nem tartoznak ugyanazon fajhoz, akadnak köztük egészen európai típusok is (finnek, észtek); ezek éppúgy lehetnek részben indogermanizált finnek, mint finnizált indogermánok, s a fajkeveredéssel bizonynyal velejárt a nyelvkeveredés. Szóval: a finnugor nyelvek a prähistorikus időkben és morphogenetikus stádiumukban bátran lehettek keverék-, akár zagyvaléknyelvek. Így aztán az egész okoskodás ingatag alapon áll: a finnugor névmások eredetiségének csak a finnugor nyelvek morphologiai tisztasága volna a bizonyítéka, ámde ez a tisztaság nincs bebizonyítva s alapjában bebizonyíthatatlan; a tisztaságot a névmások eredetiségével bizonyítani közönséges *circulus vitiosus* volna. Általános elvekkkel és szempontokkal lehetetlen e téren dűlőre jutni.

Az egyes speciális esetek tárgyalásánál mindenekelőtt megjegyzem, hogy WIKLUND általában figyelmen kívül hagyta az idg. alapnyelvi befolyások lehetőségét, a melyre *verbis expressis* utaltam. A finn névmásokkal egybeállított idg. alakok nem csupán mint különnyelvi alakok szerepelnek, hanem egyszersmind mint általános alapnyelvi típusok is; így pl. *av. mana* nem csupán az *a. v. különnyelvi* alak, hanem egyúttal *idg. *mene* képviselője is. Ha továbbá egyik-másik alak átvétele csakugyan hangtörvényekbe ütközik — a mit megítélni nem tudok, — ezzel csak az illető alak átvételének lehetősége van

megzáfolva, nem az átvételnek lehetősége általában, mert egyáltalában nem nehéz más alakokat találni, a melyek a hangtörvényeket nem sértik. S most lássuk a részleteket.

1. sg. f. *minä*. WIKLUND csodálkozik rajta, hogy én finnugor nominativusokat idg. genitivusokkal állítok párhuzamba, s azt kérdi magától, vajjon komolyan van-e ez értve. A lehető legkomolyabban, csak tudni kell, hogy itt a LUDWIG-féle adaptationalis elméletre visszamenő glottogonikus constructióról van szó. Ha WIKLUND már ezen is csodálkozik, mit fog csinálni az olyan constructiók láttára mint 1. sg. **bherom* (gör. ἔφερον): acc. sg. **bhorom* (gör. φόρον) vagy 1. pl. **bheromes* (dór φέρομες): acc. pl. **bhoroms* (gör. φόροϋς)? WIKLUND csodálkozása nyomban megszűnik, mihelyt meghallja, hogy casusra csak gondolni is nonsens, mihelyt morfológiai probléma van a szönyegen, s hogy idg. **mene* semmiféle nyomát sem viseli magán annak, hogy valaha éppen csak genitivusnak készült. Ez a **mene* t. i. teljesen elemezhetetlen basis, a mely mint casus indefinitus a nominativus vagy akár az instrumentalis szerepét is játszhatta. Ha azt hiszszük, hogy elemezhető alak, éppen olyan furcsa eredményre jutunk. Ez esetben t. i. **mene* = **me* + **ne*. Ez a *ne* pedig a glottogoniától idegenkedő óvatos BRUGMANN szerint oly instrumentalisok végzetére emlékeztet, minő pl. ói. *ē-na* (Grr. II. 782. 823), s ez az instrumentalis *ē-na* teljesen azonos az ói. *ē-na* «er» pronominális basisal. Ez a *-ne* tehát megjelenik basisokban (pl. ói. *aná-*, *ēna-*, «er»), a genitivusban (pl. ószl. *mene*), az instrumentalisban (pl. av. *kana*), s szó sincs róla, hogy eredetileg valami köze lett volna a genitivushoz.

2. sg. f. *sinä*. Eredetijének nem kell szükségképpen az id. germán alaknak lennie. Hogy az *-n-* ma már csak itt van meg, az nem is egészen biztos (vö. gör. nom. τῶνη?), de irrelevans is [gót gen. *meina*: *þeina* = idg. **mene*: **t^(u)ene*; az *e* és *ei* váltakozásához vö.: basis ói. *aná-*: *ēna-*; instr. óp. *tya-nā*: ói. *tē-na*, av. *ka-nā*: ói. *kē-na*; gen. litv. *kenō*: *kēnō* etc.].

3. sg. f. *hän*. Ha az idézett etymon hangtörvénybe ütközik, összehasonlításra kínálkozik a gót *seina* stb. illetőleg az egybeült elveszett idg. **s^(u)ene*.

f. *ken*. Szóvégi *n*-je WIKLUND szerint eredeti, nem szóvégi *m*-ből keletkezett. De — nem állítom, csak kérdem — nem lehetséges-e, hogy ez az *-n* a nominativusban keletkezett s aztán átment a casus obliquusokba, s hogy tehát f. *ken* és *kene*- úgy viszonylanak egymáshoz mint gör. χθών: χθονός < *χθουός (vö. χαμαί)? Ha ez lehetetlen, ott vannak oly alakok mint av. instr. *kana*, litv. gen. *kenō* illetőleg az idg. **q^wene* basis. Ide való még av. acc. *činem*, a mely okvetetlenül egy **ci-na* «instrumentalis» alapján (vö. nom. *ciš* «quis») jött létre.

f. *kuka*, *joka*. A baltoszláv alakokkal való összeállítás ellen WIKLUND azzal argumentál, hogy a f. *-ka* voltaképpen particula, a mely csak néhány esetben fordul elő s mindig az esetrag mögé sorakozik. De ezzel a dolog nincs elintézve. Az ószl. *k̄-to* «quis», *č̄-to* «quid» névmásokban a *-to* particula csak a nominativusra szorítkozik, a gót *mik*, *þuk* alakokban a **ge* particula csak az accusativusra stb.; a **ke* particula a lat. *hic* < **ho-ce* névmásnak csak néhány esetében fordul elő (*haec*, de *huius*, *hī* stb.) s mindig az esetrag mögé sorakozik (*huic*, *hunc*, *hoc*), ellenben az oscus **eko*- < **e+ko*- demonstr. pronomenben a tőhöz tartozó elem, a mely mint ilyen természetesen minden esetben megvan s mindig az esetragok előtt áll (ekak «hanc», ekas «hæ»); vö. még osc. loc. *eizeic*: *eisei*, gen. pl. fem. *eizazunc*: dat. pl. masc. *eizois* stb. Ha továbbá a f. *-ka* particula, mért ne láthatta volna ezt a népetymologia az esetleg átvett baltoszláv alakokban vagy idg. prototypusaikban, mikor azt látom, hogy a latin nyelvtudat az enchorius *idem* (= ói. *idám*) szóban, a mely voltaképpen *id+em* (vö. tat. *id*), egy **dem* particulát keres és ezzel egy egészen új, külön ragozású pronoment (*idem*) teremt? Ha végül a f. *kuka* csakugyan *ku+ka*, akkor a f. névmás finnugor-idg. alapnyelvi eredete teljességgel bebizonyíthatatlan (l. alább).

f. *tätä*. Hátra van még a «leghihetlenebb»: finn part. sg. *tätä* < gót nom. acc. neutr. *þat-a*. «Szinte hihetetlen,» mondja WIKLUND, «hogy Sch. ne tudná, hogy ezen *tätä* egészen rendes . . . part. sg., tehát *tä-tä*.» Persze hogy tudtam, a mint mindjárt megvállik. És mégis? Igen, jégre vitt SWEET, a finnugor-idg. nyelvrokonság nagytudományú szóvivője, a ki a tőlem idézett helyen (Hist. of language 120) igen szellemes fejtegetés

után így szól: «Here we see clearly the tendency to associate the partitive with what in Aryan would be the neuter gender... If, then, Lappish *tam* is to be identified with Sanskrit *tam*, we are justified in comparing *tätä*, the Finnish partitive singular of the same demonstrative pronoun, with the Sanskrit neuter singular *tad*, Gothic *þata*.» Hogy tehát f. *tä-tä* és gót *þat-a* azonosítandó, az SWEET ötlete, s — hihetetlen, de úgy van — noha én ezt világosan megmondtam (NyK. XXXVI. 458), s noha a czikkíró SWEET id. művéről ítéletet is mond (MO. I. 44), ezt az ötletet nekem imputálja s ráadásul meg is botránkozik rajta. Az a föltevés természetesen, hogy a nominalis abl. és a pronominalis nom. acc. neutr. *d*-je azonosítandó, egy csöppet sem föltűnő, mert hiszen glottogonikus constructióról van szó. Egészen más valami a föltűnő, a mi miatt SWEET ellen kellett fordulnom, s a mire WIKLUND ügyet sem vetett: a gót *þat-a* végső hangzója. Az összes idetartozó germ. és idg. alakok között egyesegyedül a gót *þat-a* nem **tod*, s csak ez tűntet föl a f. *tätä* alakhoz hasonlóan egy véghangzó-többletet. Ha tehát a két alak összetartozik, akkor a f. *tätä* csak a gót *þata* (resp. egy ilyen típusú idg. alak) átvétele lehet. Ez az a «délibábos etymologia,» a melylyel szemben «el kell hallgatnia minden komoly kritikának.» Ha ez a kritika csakugyan «komoly» volt, akkor levonhatjuk belőle azt a tanulságot, hogy minden komoly kritikát is érhet baleset. Quod Deus avertat!

Ezek után, azt hiszem, még mindig nem «elég világos,» hogy nem lehet szó idg. névmások átvételéről. A mi pedig a véletlen egyezések lehetőségét illeti, ez éppen a névmások terén korlátlan. Szinte a csodával határos az a tény, hogy pronominalis egyezések a legtávolabb eső nyelvcsaládokban is hihetetlen mennyiségben vannak. Így a finnugor és idg. pron. interrog. *k*-eleme az egész földkerekségén mindenütt szerepel kérdésekben, a pron. demonstr. *t*-eleme megvan a semitában, a pron. pers. 1. és 2. sg. *m*- és *t*-eleme afrikai, illetőleg amerikai nyelvekben etc. (TROMBETTI, L'unità 69, 79, 80, 83). Pronominalis egyezések tehát nyelvcsoporthoz közelebbi rokonságának bizonyítására methodikai szempontból nem használhatók föl (vö. WUNDT, Sprache², 1. 344—346). Hogy finnugor és

idg. pronominális egyezések vannak, azt rég tudjuk, csak azt nem tudjuk, s éppen azt volna jó tudni, mifele kritériumai vannak ezen egyezések közelebbi összetartozásának. Lehet, hogy ilyen kritériumok csakugyan vannak. A ki tud ilyeneket, álljon elő velük és ezekkel álljon elő! De csak arra utalni, hogy finnugor és idg. névmások «egyformán kezdődnek», és speciális összetartozásuk kritériumaival adós maradni, sőt ilyenek szükségességéről nem is álmodni — oly naiv és primitív álláspont, a melylyel szemben igazán kedve volna az embernek — elhallgatni. (Vö. GABELENTZ esetét és vallomását: Sprachwissenschaft 286.)

Lexikális egyezések. — Részletes és beható észrevételeimre WIKLUND egy szót sem veszteget, a mi mindenesetre kényelmes eljárás, ellenben fölakad azon, hogy én ezt az észrevételét: «nicht schwierig wäre diese liste von wörtern noch zu verlängern» így fordítom «ki»: «Nem volna nehéz ilyféle megfelelésekből hosszú jegyzéket összeállítani.» Ezt természetesen rosszakaratból tettem, a melynek leplezgetésére csak annyit mondhatok, hogy ez a fontos ténybeli különbség szemernyi súlylyal sem eshetik a latba: volna bár a lexikális megfelelések jegyzéke még oly hosszú s még oly biztos, lényegében semmit sem lendithetne a dolgon. Egész komolyan azt gondoltam, hogy a jegyzék hosszú, s mondhatom, hogy ha tévedtem, a dolog sokkal rosszabbul áll. WIKLUND különben rajta van, hogy a jegyzék hosszú legyen, s a lexikális egyezéseknek még néhány «elég biztos» példáját sorolja föl. Nem volna nehéz ezt a «biztosságot» való értékére redukálni, de nem megyek bele a dologba, mert úgy sincs semmi értelme. Nem hagyhatom azonban szó nélkül WIKLUND azon észrevételét, hogy az ő lexikális egyezései «nem kultúraszavak, hanem egytől-egyig a nyelv legősibb szókészletéhez tartoznak.» Ez lehet jóhiszemű, de vaskos tévedés: *ház, fűró, fenni* stb. tagadhatatlanul kultúrszók; aztán különös «egy legősibb szókészlet» az, a melyben pl. a *hal* és *holló* számára vannak kifejezések, a családtagok, testrészek, számnevek stb. számára nincsenek.

Bámulatos és jobb ügyhöz méltó az az energia, a melylyel WIKLUND a JOHANNES SCHMIDT-féle hullámelmélet ellen küzd, a melyet — nem tudom, miért — folyton az enyémmek mond.

WIKLUND saját vallomása szerint nem tudta megérteni, hogy mennyiben világíthatná meg ez az elmélet a szóban levő viszonyokat, de már a következő mondatban megengedi, hogy egy szónak elterjedése valamely (legalább nagyjában) egységes nyelvterületen belül a hullámelmélet értelmében történik, csakhogy mikor a szóhullám a nyelvterület határához ért, ott erős falhoz ért, a melyen rendes körülmények között «csak nagyon kevés szó tudott átugorni, s ezek a jövevényszavak». WIKLUND tehát állítása ellenére teljesen tisztában van a dologgal, mert a mit mond, az más szavakkal annyi, hogy egy-egy hullám szórványosan idegen nyelvterületre is átcsaphat. Ez éppen elég nekem, mert az a néhány lexikális egyezés éppen elég kevés; különben is, hogy mi «kevés», mi «sok», azon nem érdemes töprengeni. Ámde WIKLUND nem hajlandó elismerni, hogy kis számú lexikális megfeleléseinek mindegyike átcsaphat a nyelvhatáron: nevezetesen a *víz* (*név, hal* stb.) szavak átvételének lehetőségét tagadja s a hullámelméletnek egyenesen a szóban forgó esetre irányuló magyarázatát követeli. De miféle más magyarázat kellene? A szóban forgó eset olyan mint a többi, egyik hullám olyan mint a másik: területi összefüggés esetében daczára az ethnikai viszonyoknak akárhová eljuthat akármelyik, akár kultúrszó, akár nem. Ha átvételek a finnben az olyan nem-kultúrszók, mint *multa* «föld», *akana* «polyva», *kaltio* «forrás», *aalto* «hullám», *kallio* «szikla», *kansa* «nép», *sveinas* «legény», *parmas* «öl», *mako* «gyomor», *maha* «has», *mato* «féreg», *hurskas* «igazságos», *kernas* «szives», *sairas* «beteg», *armas* «kedves», *kaunis* «szép», *tiuris* «drága» stb., akkor nem látom át, mért ne lehetne átvétel a f. *vesi* «víz» és valamennyi társa? Talán mert az egész finnugorságban megvan? Ez semmit sem bizonyít, mert minden közös újítás egy pontból indul ki, azonkívül pl. a biztosan árja eredetű *méh* az egész finnugorságban megvan. Íme a f. *vesi* és a többi Achilles sebezhető sarka: átvétel lehet mind a hány. Lexikális egyezésekkel ősrokonságot kimutatni lehetetlen.

Összefoglalás. — A probléma összefoglalását WIKLUND azzal a kijelentéssel nyitja meg, hogy tulajdonképpen nem arról van szó, hogy fölállítsuk e tételt: «az indogermán és finnugor

nyelvek ősrokonok.» Ez mindenesetre meglepő: a német ezikk szerint még határozottan arról volt szó, hogy «die indogermanischen und die finnisch-ugrischen sprachen sind urverwant» (MO. I. 64). Miről van tehát tulajdonképpen szó? Arról, hogy «néhány különös jelenségnek megtaláljuk a helyes magyarázatát.» E különös jelenségek a következők: a legkezdetlegesebb fogalmakra vonatkozó szavaknak egy sora, a névmásoknak egy sora, a suffixumoknak egy sora, szóval: a legősibb nyelvi elemeknek nem egészen kicsiny száma közös; a magyarázat pedig az, hogy nem tévesztve szem elől a «rendes óvatosságot» (!) óvatosabb ősrokon-ságot föltenni. Noha a problémának ezt az újabb formulázását sehogysem értem, erre is azt felelem, hogy «a legősibb nyelvi elemeknek nem egészen kicsiny száma», ha ugyan nem véletlen, ősrégi átvétel lehet és nem szükségképpen alapnyelvi. Az átvétel lehetősége a WIKLUND kívánta analogiákkal az egész vonalon ki van mutatva: átvesznek szavakat, névmásokat, suffixumokat minden ratio és korlátozás nélkül (vö. DIEZ, Gr. d. roman. Spr.⁵ 57. FREUDENBERGER, Beiträge z. Naturgeschichte d. Spr. 20—22. KLEINPAUL, Fremdwort 67. WUNDT, Sprache², 2. 641). Mivel pedig a flexivikus egyezések száma igen csekély, «egyező» voltuk nincs mindenütt kimutatva, a véletlen egyezések lehetősége soha sincs kizárva, azért a «rendes óvatosság» azt tanácsolja, hogy egyelőre várjunk még az állásfoglalással. A WIKLUND felállította dilemma: ősrokon-ság vagy átvétel különben is velejében tarthatatlan. Ha valamely nyelvelem két összetartozó nyelvben vagy nyelvcsoportban hasonló vagy azonos, akkor csak két eset lehetséges: a hasonlóság vagy azonosság mindenféle causalis nexus és commercium nélkül jött létre, tehát véletlen, avagy a kérdéses nyelvelem egyénről egyénre, népről népre szállott, tehát átvétel. Minden hasonlóság vagy azonosság véletlen vagy átvétel — átvétel az «ősrokon-ság» is, csak hogy ősrégi átvétel, míg az «átvétel» (vulgo: kölcsönzés) technikus értelemben újabb folyamat. Az egész különbség csak időbeli. Az átvétel és ősrokon-ság megkülönböztetése tehát helyén van ott s csak ott van helyén, a hol a hanganyag alapján időbeli különbség állapítható meg. Ez az időbeli különbség azonban, minél hátrább megyünk a nyelvjelenségek történetének vizsgá-

latában, egyre enyészik s utoljára végképpen elenyészik: mihelyt valamely «átvétel» ideje a kölcsönzés folyamatának igen korai volta folytán a hanganyag alapján meg nem állapítható, átvétel és ősrökonság, ez a lényegében véve úgyszemint azonos két jelenség, minden tekintetben elválaszthatatlanul összefolyik, s nincs az az agyafúrt okoskodás, a melylyel a kettő meg lenne különböztethető egymástól, mert hiszen az egyetlen kritérium elenyészésével a kettő között semmi további különbség nincs és nem lehet. A megnyiben tehát csakugyan vannak megbízható finnugor-idg. egyezések, ipso facto mert a finnugorban és az idgermánban is megvannak, szükségképpen egy pontból kiinduló ősrégi átvételek. Q. e. d. — Az egész gondolatművet nem «transzcendens» ugyan, mint WIKLUND mondja, de — mivel tárgya az alapfogalmak elemzése és a lehetőségek mérlegelése — mindenestre kritikai, míg WIKLUND álláspontja határozottan dogmatikus.

Az átvétel vagy ősrökonság kérdése egyébiránt, noha WIKLUND annyira a discussio előterébe toltta, csak egy része a problémának. Döntő fontosságú azonkívül még az eddig összehordott, illetőleg közölt anyag mennyisége és minősége. Ide vágó észrevételeimet WIKLUND egyszerűen hallgatással mellőzte. Pedig az egész probléma sorsa ezen fordul meg. Ha ez az agyag, főleg a morphologiai, nem szaporodik s minőségben nem javul, akkor — daczára annak, hogy oly tekintély mint SCHRADER (Sprachvergl. u. Urg. II.³ 522—526) főleg WIKLUND nyomán «proethnikus összefüggések nyomait» látja benne — ennek daczára, mondom, félo, hogy a finnugor-idg. ősrökonság elmélete zátonyra, illetőleg az idg.-semita ősrökonság hypothesisének sorsára jut, a melyről az az uralkodó felfogás, hogy maga az ősrökonság lehetséges, de bebizonyítása lehetetlen. Az anyag egyelőre igen kevés és nem eléggé megbízható; s minden dogmatikus dolyffel szemben teljesen jogosult az az skeptikus felfogás, a mely szerint minden állásfoglalás pozitív és negatív értelemben egyaránt korai: a finnugor-idg. ősrökonság lehetséges és talán be is bizonyítható, de egyelőre még nincs bebizonyítva.

SCHMIDT JÓZSEF.